

12. JORDBRUKSBOSETNINGER I DALBUNNEN

FELLESTREKK

Ingar M. Gundersen, Kulturhistorisk museum

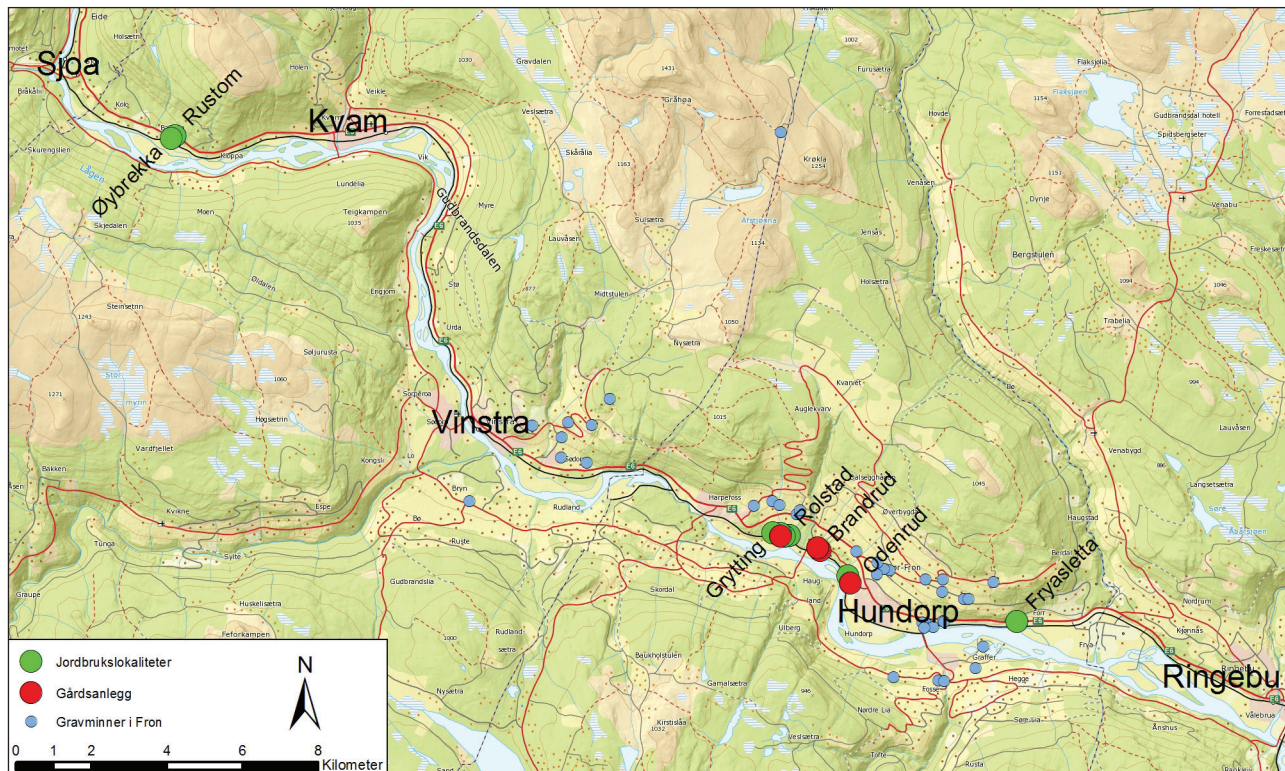
INNLEDNING

Det ble undersøkt totalt tolv jordbruks- og bosetningshistoriske lokaliteter (figur 12.1). Ni av lokalitetene ligger i den nedre delen av dalsiden eller i selve dalbunnen, og alle viser til aktivitet i jernalder (500 f.Kr.–1030 e.Kr.) – fortrinnsvis romertid–merovingertid (0–800 e.Kr.). De deler dermed en rekke fellestrekk som vil bli kort presentert i denne artikkelen. Odenrud I og II ligger høyere i terrenget og er i hovedsak datert til middelalder (1030–1537 e.Kr.). Rustom er et røysfelt datert til nyere tid. De tre lokalitetene er dermed av en noe annen karakter og kommer ikke til å bli nevneverdig vektlagt i denne sammenhengen. For nærmere opplysninger om kontekster, analyser og enkeltresultater henvises det til de påfølgende artiklene i dette bindet (artikkel 13–18).

De ni lokalitetene kan deles i to hovedkategorier: jordbrukslokaliteter (Fryasletta, Rolstad I og II, Grytting II og III og Øybrekka) og jernaldergårder (Brandrud I og IV og Grytting I). Med jordbrukslokaliteter menes både rydningsrøysfelt og fossile jordbrukslag – i noen tilfeller gjenfinnes begge deler på feltene – mens jernaldergårdene inkorporerer ett eller flere langhus. På flere lokaliteter er det opptil to eller tre stratigrafiske nivåer, og noen lokaliteter endrer dermed «karakter» alt etter hvilke kulturminnetyper som dominerer i de forskjellige fasene. Brandrud I og IV inneholder for eksempel fossile jordbrukslag som er både eldre og yngre enn langhusene. I figur 12.1 er strukturtypene derfor sortert etter nivåer, med nivå 1 som det yngste. På de store lokalitetene er strukturtyper som opptrer i kun et svært begrenset antall, utelatt fra oversikten.

Id	Lokalitet	Strukturtyper		
		Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3
126681	Grytting I	Langhus, kokegroper	-	-
126694	Brandrud I	Langhus, kokegroper, fossilt jordbrukslag	Fossilt jordbrukslag	-
126695	Brandrud IV	Langhus, kokegroper, fossilt jordbrukslag	Kokegrop	Fossilt jordbrukslag
139594	Fryasletta	Kokegroper, stolpehull, fossile jordbrukslag, rydningsrøyser	Kokegrop, fossilt jordbrukslag	Fossile jordbrukslag, ardspor, rydningsrøyser, staurhull
126682	Rolstad I	Fossile jordbrukslag, rydningsrøyser	Fossilt jordbrukslag, kokegroper, stolpehull	-
126683	Rolstad II	Kokegroper, kullgrop	-	-
126680	Grytting II	Kokegroper, rydningsrøyser	-	-
127662	Grytting III	Rydningsrøyser	-	-
141081	Øybrekka	Fossile jordbrukslag, rydningsrøys	Fossile jordbrukslag, ildsted	-
126696	Odenrud I	Tuft, koksteinslag, stolpehull	-	-
127664	Odenrud II	Rydningsrøyser	-	-
141080	Rustom	Rydningsrøyser	-	-

Figur 12.1. Jordbruks- og bosetningshistoriske lokaliteter på prosjektet, med strukturtyper fordelt etter stratigrafiske nivåer.

Figur 12.2. Jordbruks- og bosetningshistoriske lokaliteter på prosjektet med kjente gravminner i Fron. Kart: Ingar M. Gundersen.

Godt kultiverte beitelag kan det være vanskelig å skille fra dyrkingslag i en utgravningssituasjon, og de naturvitenskapelige analysene gir ikke alltid et tilstrekkelig grunnlag til konkretisering i ettertid. Kornpollen kan for eksempel fraktes over store avstander og stammer ikke nødvendigvis fra den konteksten de er funnet i. Dette er spesielt relevant i flomutsatt terreng, og ardspor er derfor benyttet som den sikreste indikasjonen på dyrking. Begrepet *jordbrukslag* benyttes derfor i denne sammenhengen som en samlebetegnelse på «beitelag» og «dyrkingslag», men brukes også i de tilfellene hvor det er usikkert om lagene representerer beiting eller dyrking.

PLASSERING OG STRATIGRAFI

Seks av lokalitetene (Fryasletta, Brandrud I og IV, Rolstad I, Grytting I og II) ligger i dalbunnen, mens de tre siste ligger helt mot bunnen av dalsiden, der hvor denne gradvis flater ut (Rolstad II, Grytting III og Øybrekka). Brandrud I og IV grenser opp mot hverandre på et område som gjerne benevnes som Breivegen (se Loktus og Gundersens artikkel 14 i dette bindet). Grytting I og II ligger tilsvarende tett, med Grytting III 150–200 meter lenger vest. Rolstad I og II ligger henholdsvis 40 og 200 meter øst for Grytting I og II. Bortsett fra Øybrekka, som ligger vest for Kvam i Nord-Fron, er samtlige lokaliteter plassert i Sør-Fron

innenfor en avstand på 470 meter fra Lågens nåværende leie (Grytting III–Lågen). Hvis man derimot tar høyde for at Lågen har endret leie (jf. Gundersens artikkel 10 dette bind), reduseres avstanden til maks 330 meter (Brandrud I–Lågen). Antall høydemeter i forhold til Lågen varierer, fra 5–10 høydemeter ved Rolstad I til 20–25 meter ved Grytting III. I tillegg går en rekke sideelver tett opp mot lokalitetene, som Brandrudsåa, Augla og Lauvåa. Disse forholdene gir lokalitetene en forholdsvis utsatt plassering i terrenget. Alle de tre jernaldergårdene er å finne i selve dalbunnen og inneholder de eneste langhusene som så langt er undersøkt i Gudbrandsdalen (jf. Gjerpes artikkel 5 i dette bind).

De mange lokalitetene i den nedre delen av dalen skyldes E6-traseens beliggenhet og innebærer ikke nødvendigvis at Gudbrandsdalens eldre bosetning først og fremst er å finne her. Fraværet av kjente langhus høyere opp i lia skyldes manglende undersøkelsesvirksomhet og ikke det reelle funnpotensialet som sådan. Fylkeskommunens E6-registreringer i 2008–2010 har da også påvist det som trolig er spor etter langhus, på Hjetlund i Sør-Fron og Veikleenga/Kleftstadbakken i Nord-Fron, men disse er ikke nærmere undersøkt (Andersen 2009a:33; Andersen 2009b:7–11). Funnene bidrar likevel til et mer differensiert bosetningsmønster enn hva de tre jernaldergårdene isolert sett gjør.

Erkjennelsen av bosetning og jordbruk i dalbunnen har likevel en rekke implikasjoner for forståelsen av Gudbrandsdalens kulturlandskap. Forut for E6-registreringene var kjente funn og fornminner i Sør-Fron hovedsakelig påvist i selve bygda omkring Hundorp og i midtla. Det er gjort få løsfunn fra det eldste jordbruket, men to flintdolker er funnet på nettopp Hundorp og på motsatt side av dalen på Ulberg (Jacobsen og Larsen 2005:16). Funn av denne typen knyttes gjerne til jordbrukssamfunn i overgangen mellom steinalder og bronsealder (ca. 2000 f.Kr.). Spesielt de mange gravminnene ga grunn til å tro at den eldste bebyggelsen lå godt opp fra dalbunnen i det som gjerne benevnes som solsiden, det vil si nord for Lågen (jf. figur 12.2). Dalbunnen er i tillegg såpass flomutsatt at den ikke ble ansett som egnet til omfattende bosetning. Dette er på sett og vis også tilfellet med øvrige deler av Midt-Gudbrandsdalen.

Undersøkelsene i forbindelse med ny E6 endret på dette bildet, og materialet fremviser nå en større kompleksitet enn det som tidligere var kjent. Funn situasjonen har også aktualisert en rekke metodiske utfordringer. Den slående mangelen på bosetnings- og jordbruksspor eldre enn Kr.f. i Gudbrandsdalen (jf. Jacobsen og Larsen 2005) kan trolig delvis spores i de omfattende flomavsetningene i dalen. Både flom og flomskred har overleiret eldre kulturspor i så vel dalbunnen som dalsidene. På seks av lokalitetene ble det påvist aktivitetsspor helt tilbake til bronsealder, og i fem tilfeller var disse dekket av flomsedimenter. I fire tilfeller lå de i tillegg på et lavere stratigrafisk nivå enn strukturer fra eldre eller yngre jernalder (Brandrud I og IV, Rolstad I og Fryasletta). Spesielt Fryasletta og Brandrud IV hadde en særs kompleks stratigrafi, med kulturminner på tre stratigrafiske nivåer (se Loktus artikkel 13 og Loktus og Gundersens artikkel 14 i dette bind). Dette skaper en krevende situasjon ved arkeologiske registreringer ettersom de eldre aktivitetssporene ikke kan påvises uten at man først graver seg gjennom en yngre aktivitetsflate.

Flomhistorikken kan imidlertid skape gode forutsetninger for analyser av jordbrukshistorikken ettersom sedimentene ofte har forseglet fossile jordbrukslag fra forskjellige perioder. Man unngår dermed noen av de kildekritiske problemene forbundet med fossile jordbrukslag (jf. Mjærum 2012:197) ettersom de naturvitenskapelige resultatene med større sikkerhet kan knyttes til de forskjellige bruksfasene. Imidlertid skaper oversvømmelsene dårlige bevaringsforhold for makrofossiler og pollen, og organisk materiale kan ha blitt vasket både inn og ut av laget (se Macphail mfl.s artikkel 27 og Moltsens artikkel 26 i dette bindet). I denne sammenhengen har kombinasjonen av

makrofossil-, pollen og mikromorfanalyser vist seg uvurderlig når man har skullet vurdere funnkonteksten i hvert enkelt tilfelle.

DATERINGER

De radiologiske dateringene fra lokalitetene kan plasseres i tre hovedkategorier: bronsealder–førromersk jernalder, romertid–merovingertid og vikingtid–middelalder (figur 12.3).

Jordbrukslag fra bronsealder er påvist på Fryasletta og Brandrud I og IV, hvor de lå på et lavere stratigrafisk nivå enn de øvrige kulturminnene på utgravningfeltene. På Brandrud I og IV kunne lagene tidsbestemmes til eldre bronsealder, noe som gjør dette til de eldste aktivitetssporene på prosjektet. Fryasletta, datert til yngre bronsealder, representerer imidlertid den eldste definerte åkerflaten ettersom driftsformen er noe uklar på Brandrud (se Loktus og Gundersens artikkel 14 i dette bind). Sporadisk aktivitet i bronsealder er også påvist på Grytting II og Rolstad I og II i form av kokegrop, som på Rolstad berører overgangen til førromersk jernalder (Villumsens artikkel 15 og 16 i dette bind).

Dateringene til førromersk jernalder er tilsvarende sporadiske, men på Fryasletta vedvarer dyrkingen på dette nivået frem til ca. 350 f.Kr. (Loktus artikkel 13 i dette bind). Etter et jordskred gjenopptas dyrkingen i en kortvarig periode på 200-tallet f.Kr. før et nytt skred forsegler flaten rundt 50 f.Kr. På Brandrud IV, Grytting II og Rolstad I er det også dokumentert noe aktivitet i form av kokegrop, og på Rolstad og Grytting ligger dateringene opp mot overgangen til romertid.

Det største materialet fra de jordbruks- og bosetningshistoriske lokalitetene stammer fra romertid og folkevandringstid, med blant annet etableringen av de tre jernaldergårdene. På Grytting I er det indikasjoner på at gården kan ha blitt etablert allerede i eldre romertid. En rekke dateringer fra de nærliggende lokalitetene peker i retning av en generelt økende aktivitet i området i gårdens levetid. På Grytting II er to rydningsrøysler datert til henholdsvis eldre og yngre romertid, mens det på Rolstad II er datert en kokegrop til yngre romertid. Jordbrukslaget på Rolstad I er datert til overgangen mellom folkevandringstid og merovingertid, og aktiviteten er dermed å forstå som samtidig med den siste fasen på jernaldergården ved siden av. Dette gjelder også Grytting III, hvor et avsvingslag under en rydningsrøys ble datert til folkevandringstid (se Gundersens artikkel 3 i dette bind). Resultatene har interessante paralleller på Odenrud II, hvor det foreligger to dateringer til romertid og

Periode, f.Kr./e.Kr.:		EBA	YBA	FRJ	RT	FVT	MVT	VT	TMA	HMA	SMA	NT
Lokalitet	Nivå	1800–1100	1100–500	500–0	0–400	400–550	550–800	800–1030	1030–1200	1200–1400	1400–1537	Etter 1537
Fryasletta	3		■									
	2			■								
	1				■	■		■	■	■	■	■
Odenrud I							■	■	■	■	■	■
Odenrud II					■	■				■	■	■
Brandrud I	2	■										
	1					■						
Brandrud IV	3	■										
	2			■								
	1				■	■	■	■				
Rolstad I	2		■	■		■						
	1							■				
Rolstad II			■		■					■		
Grytting I					■	■	■	■				
Grytting II			■	■	■	■			■	■	■	■
Grytting III						■						
Øybrekka	2				■	■	■					
	1											■
Rustom												■

Figur 12.3. En grafisk fremstilling av de viktigste C14-dateringene fra lokalitetene. Mørk farge viser hovedbruksfasene.

folkevandringstid fra en kontekst tilsvarende den på Grytting III (se Andersens artikkel 18 i dette bind).

På Fryasletta ble det gravd ut et kokegropfelt fra romertid, som sammenfaller med etableringen av en langvarig jordbruksfase på samme sted. Noe senere, i yngre romertid, blir det etablert jordbruk på Øybrekka i Nord-Fron (Andreadakis' og Gundersens artikkel 17 i dette bind). Det er også påvist jordbruksflater på Brandrud IV som kan ha blitt etablert under jernaldergårdens brukstid eller umiddelbart etter gårdens opphør. Samlet sett viser resultatene en utvidelse av jordbruksbosetningene i romertid, med etableringen av nye gårdstun og nye jordbruksflater på nye punkter i terrenget. På noen lokaliteter var det riktig nok virksomhet allerede i bronsealder, men de eldre jordbruksfasene ble tydelig avbrutt av omfattende flombegivenheter i førromersk jernalder (Gundersens artikkel 10 i dette bind).

Dateringene fra alle de tre jernaldergårdene opphører brått rundt 550/600 e.Kr. – en situasjon som gradvis forplanter seg inn på de andre lokalitetene. På både Brandrud IV, Rolstad I og Øybrekka er det påvist vedvarende jordbruksaktivitet inn i første halvdel av merovingertid (600-tallet), før det opphører for en kortere eller lengre periode. Situasjonen ligner med andre ord på den som er dokumentert i førromersk jernalder. Et sekundært dyrkingslag på Brandrud I hører trolig til denne fasen. Makrofossilanalysene

viser at jordbrukslaget på Brandrud IV har stått under vann i en lengre periode. På begge lokalitetene dekkes lagene av flomskred- eller flomsedimenter. På Rolstad I overleires jordbrukslaget av flomsedimenter. På Grytting I er det spor etter flomsedimenter fra tiden etter at langhusene ble forlatt – fra det som trolig er én og samme begivenhet (Villumsens artikkel 15 i dette bind). På Rolstad I ryddes deretter området på nytt. Den andre fasen er datert til vikingtid, noe som peker i retning av en flomkatastrofe rundt 700-tallet (Villumsens artikkel 16 i dette bind). På Øybrekka er det også tykke avsetninger fra flom, og jordbruket tas ikke opp igjen før i etterreformatorisk tid, noe som til en viss grad sammenfaller med nyrydningen på Rustom høyere oppe i terrenget. Fryasletta er unntaket i denne sammenhengen; der ser jordbrukslaget ut til å være gjenstand for vedvarende kultivering til inn i middelalder (Loktus artikkel 13 i dette bind).

Middelalder er den mest funnfattige perioden. På Rolstad II begrenser aktiviteten seg til en utpløyd kullgrop. På Breivegen foreligger ingen spor etter bosetning i middelalder, men noe utmarksvirksomhet ble påvist på Stokke og Brandrud II og III ca. 200 meter lenger vest (Gundersens artikkel 3 i dette bind). Funnene på Rolstad II, Stokke og Brandrud II og III kan indikere gjengroing av området. Grytting II endrer midlertidig karakter: En rekke dateringer fra en esse med smiegrop viser til smievirksomhet

på 11–1200-tallet (Villumsens artikkel 15 og 23 i dette bind). En rydningsrøys er datert til 1400-tallet og viser til ny jordbruksaktivitet i senmiddelalder. Bildet kan med fordel balanseres med resultatene fra Odenrud I og II, som viser til nyrydning og gårdstun i middelalder, men disse lokalitetene har som nevnt en annen plassering i terrenget og har ikke de samme forutsetningene som de i dalbunnen.

JORDBRUKSSPORENE

De dårlige bevaringsforholdene har medført få spor etter jordbrukets karakter, men enkelte tendenser kan likevel trekkes ut. På både Fryasletta og Brandrud I og IV er det ved mikromorfologiske analyser påvist gjødsling med fjøsavfall/ekskremitter i bronsealderlagene, noe som på Fryasletta gjentar seg i den korte fasen i førromersk jernalder (Macphail mfl.s artikkel 27 i dette bind). Gjødsling opptrer også i jordbrukslagene på Øybrekka. Gjødslingen på Brandrud I og IV bekrefter tilstedeværelsen av husdyr i eldre bronsealder, men det er noe uvisst om gjødslingen representerer åkerbruk, gressproduksjon eller kultivert beitemark, ettersom makrofossil- og pollenanalysene peker mer i retning av beiting enn åkerdrift på lokalitetene (se under).

På Grytting I ble det funnet forkullede ekskrementer fra sau eller geit i Hus 1 fra romertid, noe som indikerer både en fjøsdel og beiting. I dreneringsgrøften til Hus 5 fra folkevandringstid ble det påvist forkullede rester av ekskrementer, trolig fra ku. I Hus 1 på Brandrud IV ble det likeledes funnet flere forkullede rester etter ekskrementer fra ku, og det foreligger dermed tydelige spor etter både stor- og småfe i romertid/folkevandringstid. Frø av bringebær ble funnet i Hus 5 på Grytting I, men også i jordbrukslagene fra bronsealder og førromersk jernalder på Fryasletta.

Av kornsorter er det funnet både bygg (*Hordeum vulgare*), rug (*Secale cereale*) og spelt (*Triticum spelta*) i form av pollen og/eller korn, men materialet domineres fullstendig av bygg (jf. Moltsens artikkel 26 i dette bind). På Fryasletta er det påvist at det er byggpollen helt tilbake til yngre bronsealder, mens det på Brandrud IV, Øybrekka og Grytting I opptrer i kontekster fra romertid–tidlig merovingertid. På Øybrekka ble det i tillegg fra yngre romertid–tidlig merovingertid påvist klengemaure (*Galium spurium*), som gjerne opptrer i linåkre. En overveldende del av byggkornene stammer fra Hus 5 på Grytting I, men byggkorn er også påvist i Hus 1 og 2 på Brandrud IV. De fåtallige sporene etter rug og spelt opptrer stort sett i kombinasjon med bygg. På Odenrud II

er det også påvist en del pollen fra bygg og rug i en kontekst fra høy-/senmiddelalder, men det er lite som tyder på at dyrkingen har foregått på selve feltet (Andersens artikkel 18 i dette bind). Røysa er også av såpass begrenset omfang at det er en viss fare for at yngre kulturmateriale er blitt vasket og tråkket ned i eldre sjikt. Det samlede funnbildet er dermed ikke helt ulikt det som er beskrevet for Fron på 1780-tallet, med bygg og rug som de viktigste kornsortene og med innslag av lin og havre (Sommerfeldt 1972:10).

Sikre dyrkingslag er påvist i kun tre tilfeller: i yngre bronsealder på Fryasletta og etter jernaldergårdenes opphør på Brandrud I og IV – trolig i tidlig merovingertid. I alle de tre tilfellene bekreftes tolkningen av ardspor. På Fryasletta er det på det eldste nivået i bronsealder / eldre førromersk jernalder i tillegg påvist rekker med staurhull og flere rydningsrøysar. Det er nærliggende å tolke staurhullene som spor etter hesjing, men funnene kan også representere gjerder eller annet. Pollen- og makrofossilanalysene gir som nevnt enkelte holdepunkter for at Øybrekka kan ha blitt dyrket i romertid–tidlig merovingertid, men da trolig i kortere perioder. Analysene peker snarere i retning av gressmark og beiting. Dette er en beskrivelse som også kan appliseres på jordbrukslaget fra folkevandringstid på Rolstad I. Noen indikatorer på dyrking i førromersk jernalder ble påvist på Fryasletta, men også her kun i en kortere periode. Dette sammenfaller godt med de stratigrafiske relasjonene på stedet, som viste hyppige sekvenser med flom og ras. Analysene konkluderer imidlertid ikke entydig i retning av dyrking.

Avsviing er påvist på flere lokaliteter, deriblant på Øybrekka, hvor det har skjedd i både romertid–tidlig merovingertid og etterreformatorisk tid. På Fryasletta er det påvist at det har foregått avsviing i yngre bronsealder, og på Brandrud I i eldre bronsealder. På både Øybrekka og Fryasletta er det trekk som indikerer perioder med brakklegging – trolig i forbindelse med oversvømmelse. Det er i tillegg påvist avsviing under røysene på Grytting III og Odenrud II, men da ikke i kombinasjon med definerte jordbrukslag.

Funn av kornpollen er sjelden og forekommer kun i et lite antall i analysene. Det er usikkert om de fåtallige pollenfunnene har sin opprinnelse på lokaliteten hvor de er funnet, de og kan derfor ikke belyse spørsmålet om dyrking kontra annet jordbruk, men reflekterer likevel åkerdrift i nærområdet. Pollenfunnene har derfor først og fremst en viss utsagnskraft hva gjelder den generelle jordbrukshistorien i Fron.

Mens makrofossil- og pollenanalysene i liten grad har påvist dyrkingsindikatorer, og i flere tilfeller konkluderer med beite eller kortvarig dyrking, indikerer derimot mikromorfologianalysene at lagene som

oftest er godt kultiverte. De tykke beitelagene fra både bronse- og jernalder må forstås som resultatet av en intensiv driftsform på et begrenset område og kan ikke være dannet ved ekstensivt utmarksbeite. Det er dermed all grunn til å se for seg at lagene er dannet ved inngjerdet innmarksbeite i tilknytning til nærliggende gårdstun. Kultivering ved intensivt beite kan over tid skape gunstige forhold for åkerbruk og gressproduksjon, og tolkningene bør ikke låses i enten beite eller dyrking som to diametrale motsetninger. Makrofossil- pollenanalysene av et jordbrukslag fra tidlig merovingertid i sjakt 1 på Brandrud IV viste for eksempel et svært høyt antall egg fra innvollsorm (*Ascaris*), noe som indikerer storfe og beiting. De øvrige pollenene og makrofossilene indikerte likeledes åpen gressvegetasjon. Åkerdrift kunne dermed ikke med sikkerhet påvises, selv om det heller ikke kunne utelukkes. Sporer fra andemat (*Lemnaceae*) og grønnalger (*Botryococcus*) indikerer imidlertid langvarig oversvømmelse, og bevaringsforholdene kan ha vært dårlige. Nærheten til dyrkingslaget og ardsporene på selve utgravningsfeltet blir slik sett interessant ettersom de ligger på samme stratigrafiske nivå. Dyrkingslaget overleiret en kokegrop datert til yngre romertid / tidlig folkevandringstid og kan dermed være sekundært i forhold til bosetningen – i likhet med jordbrukslaget i sjakt 1. I sjakt 2 ble imidlertid et tilsvarende jordbrukslag på samme nivå gitt tilnærmet samme datering som kokegropa, noe som indikerer at jordbruksflaten trolig ble tatt i bruk allerede i gårdens levetid. Denne jordbruksfasen kan likevel med stor sannsynlighet relateres til de sekundære ardsporene og dyrkingslaget på Brandrud I. Man har dermed dyrkingslag med ardsponer både mellom sjaktene og nord for sjakt 2. Avstanden mellom de fire jordbrukslagene er såpass kort at de kan representere én og samme dyrkingsflate med vekslende dyrking og beitebruk i folkevandringstid / tidlig merovingertid, alternativt i mindre avgrensede parseller.

Den samme problematikken gjentar seg i bronsealderlagene på de to lokalitetene, men også i romertid-tidlig merovingertid på Øybrekka. I alle tilfellene er det dokumentert gjødsling i godt kultiverte jordbrukslag, og på Brandrud IV ble det i tillegg påvist mulige fragmenter av brent korn. Åkerbruk kan dermed ikke helt utelukkes i disse kontekstene, selv om makrofossil- og pollenanalysene i større grad peker i retning av beite. På Brandrud I har flom forårsaket strukturell kollaps i jordbrukslaget (se Macphail mfl.s artikkel 27 i dette bindet), noe som trolig har virket inn på bevaringsforholdene. Det er dermed diskutabelt om det er hensiktsmessig å skille kategorisk mellom innmarksbeite, gressproduksjon og åker i disse tilfellene – et spørsmål

som trolig kan overføres til de øvrige jordbrukslokalitetene på prosjektet. Lokalitetenes nærhet til Lågen er trolig også av betydning. På 1700-tallet var gressproduksjonen konsentrert til engslettene langsmed Lågen samt seterområdene (Sommerfeldt 1972:10). Det er også beskrevet sameieutmark og inngjerdede løkker og voller på Breivegen (Hovdhaugen 1973:108). De topografiske forutsetningene, deriblant flomfaren, gjør sletta trolig mer egnet til forproduksjon og husdyrhold enn regulær åkerdrift.

Husdyrhold og jordbruk ble viet spesielt stor oppmerksomhet på E18-prosjektet Gulli-Langåker og defineres som gjensidig avhengig av hverandre (Gjerpe 2013:17). Rotasjonsbruk ble påvist i eldre jernalder på Hørdalsåsen, men det er også tegn til at dyreholdet ble mer dominerende over tid (Gjerpe 2013:18; Mjærum 2012). Resultatene fra makrofossil-, pollen- og mikromorfologifanalsene på E6-prosjektet kan tilskrives lignende forhold og tjener dermed til å supplere hverandre. Empirien gir imidlertid ikke i seg selv rom for nærmere konkretisering av driftsformen i en rekke tilfeller.

Disse erfaringene viser behovet for å kombinere profildokumentasjon med flateavdekking gjennom fossile jordbrukslag ettersom de naturvitenskapelige analysene ikke alltid alene kan belyse driftsformen. Ardsponer blir dermed et viktig supplement i tolkningsprosessen.

Kun Rustom, Odenrud II og Grytting II og III er å forstå som «rene» røysfelt hvor åkerbruk helt kan utelukkes. På feltene er det påvist kun rydningsrøyser og ingen spor etter fossile matjordslag eller annen bearbeiding av jorda. Det er riktignok funnet en rekke pollen av bygg og rug på Odenrud II, men det foreligger ingen sikre indikasjoner på dyrkingslag på stedet. Det er derfor mer nærliggende å se for seg dyrking på de nærliggende flatere partiene øst og nord for lokaliteten (se også Andersens artikkel 18 i dette bindet). Rydningene kan representere beiting og slåttemark.

JERNALDERGÅRDENE

Begrepet *gård* er på alle måter problematisk i en forhistorisk kontekst ettersom kriteriene i varierende grad lar seg applisere på den arkeologiske empirien (Gjerpe 2010:12). I det vesentlige er gården å forstå som en produksjonshet knyttet til åkerbruk eller husdyrhold, men bevaringsforhold og utgravningsfeltenes omfang legger dermed også begrensninger på begrepsbruken. De fåtallige sporene etter gjerder og stall eller fjøs i langhusene gjør dermed gårdsbegrepet vanskelig å benytte i streng forstand. Det er blitt påvist fjøsdel

i langhusene i kun to tilfeller (Grytting I Hus 1 og Brandrud IV Hus 1) og i et tredje noe usikkert tilfelle (Grytting I Hus 5). Smievirksomheten på Breivegen, som på Brandrud IV Hus 2 fremstår som spesialisert, reiser likeledes spørsmål om boplassenes karakter. En rekke slagghunn er også gjort på Grytting I, men det er her ikke påvist smie. De mange sporene etter dyrking, husdyrhold og gjødsling på lokalitetene etterlater likevel ingen tvil om at langhusene inngår i et veletablert jordbruksmiljø, hvor jordbruket utgjør en vesentlig del av bosetningens ressursgrunnlag. Det er med dette som utgangspunkt at begrepet *jernaldergård* er valgt benyttet om Grytting I og Brandrud I og IV, selv om enhetenes konkrete driftsform kan virke uklare.

På Grytting I og Brandrud IV er det definerte tun med hovedhus og driftsbygning i opptil tre faser, mens det på Brandrud I foreligger kun et langhus (se Villumsens artikkel 15 og Loktus og Gundersens artikkel 14 i dette bind).

Langhusene

Totalt elleve hus ble avdekket og totalgravd, hvorav fem på Grytting I, fem på Brandrud IV og ett på Brandrud I. Samtlige hus var treskipede, men hadde varierende bevaringsgrad. Lars Erik Gjerpe (2008:21–26) skiller mellom fire typer identifikasjonsgrader etter en samlet vurdering av husenes utsagnskraft når det gjelder byggeskikk (figur 12.4). Den samme kategoriseringen er benyttet i denne sammenhengen, men hvert hus er skjønsmessig vurdert og kan avvike noe fra kriteriene.

Ett av husene er vurdert til å ha identifiseringsgrad 4 (Brandrud I Hus 1). Det er identifisert inngangspartier og ildsteder, og en smie er påvist i østre del. Den ytre avgrensningen er sikker ettersom det er påvist dreneringsgrøfter på alle fire sider. Huset er godt datert og var sjeldent godt bevart, med ubrent bjørkenever i et kulturlag sentralt i huset. Det er imidlertid noe usikkerhet knyttet til vegglinjenes utforming, men det ser ut til at det er benyttet peler lik Grytting I Hus 5. Til tross for at Hus 5 ikke er vurdert til å ha grad 4, er det likevel det desidert best bevarte huset på prosjektet. Huset ble imidlertid ikke avdekket i

sin helhet på grunn av jernbanen i sør, og dets fulle lengde er derfor ikke kjent. Det er derfor gitt grad 3.

Hele seks hus (Brandrud IV Hus 1–3, Grytting I Hus 1, 3, 5) har grad 3. Alle husene er godt definerte og har fått påvist ildsteder og inngangspartier. Spesielt husene på Grytting er godt daterte. Generelt for husene med denne graden er at det er knyttet noe usikkerhet til lengde og/eller bredde grunnet manglende ende/gavlstolper eller yttervegger, og det foreligger i fem av tilfellene få opplysninger om vegglinjens utforming. Brandrud IV Hus 1 er for eksempel svært godt definert, men det er noe usikkert om det har vært sammenbygd med Hus 2 og dermed er å forstå som én og samme konstruksjon (Loktus og Gundersens artikkel 14 i dette bind). Husene har dermed ikke tilstrekkelig utsagnskraft til å kunne gis grad 4, selv om dette på sett og vis ikke gjelder Grytting I Hus 5 (se over).

Grad 2 er gitt Brandrud IV Hus 5 og Grytting I Hus 2 og 4. De to første er enkle driftsbygninger med få andre konstruksjonsspor enn takbærende stolper, mens Hus 4 er hovedhuset fra gårdens fase 1. Huset er godt definert med ildsteder og inngangspartier, men det er noe usikkerhet knyttet til endepartiene. Dateringene fra Hus 2 og 4 vurderes som gode.

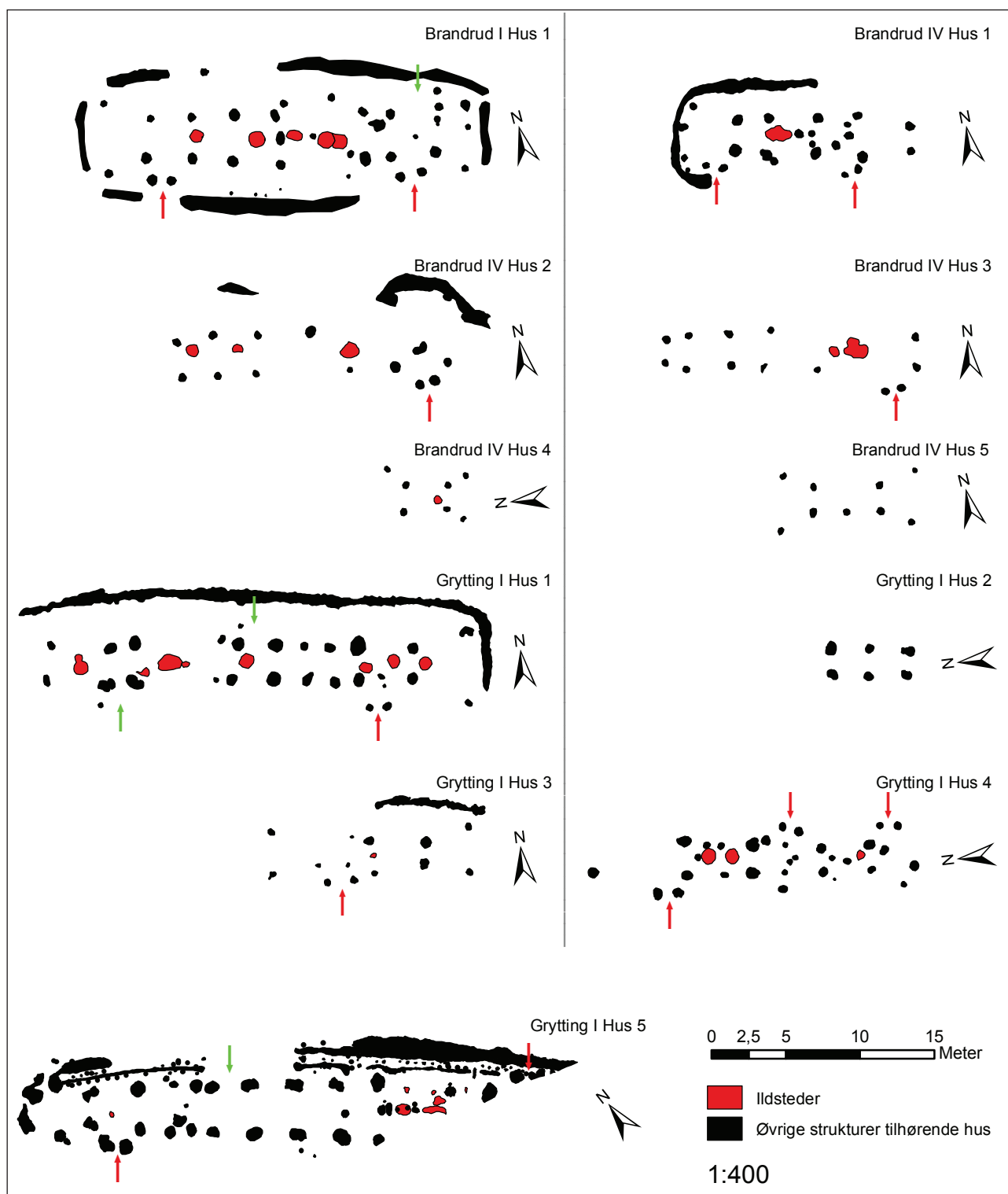
Grad 1 er gitt kun Brandrud IV Hus 4, som har en svært usikker datering. Lengde og bredde er dokumentert, men det er uvisst om et ildsted hører med til konstruksjonen.

To av husene (Grytting I Hus 1 og 5) er over 30 meter lange og kan defineres som store, og tre er mellom 20 og 30 meter (Brandrud I Hus 1, Brandrud IV Hus II og Grytting I Hus IV), mens de seks gjenværende er under 20 meter lange og defineres som små (jf. Gjerpe 2008:30–31 med ref.). Til sistnevnte kategori hører fire hus som er vurdert som driftsbygninger (Brandrud IV Hus 4 og 5 og Grytting I Hus 2 og 3), og som har få eller ingen spor etter boligdel.

I figur 12.6 er det i to kolonner listet opp «dokumentert lengde og bredde» på alle husene, som er målt ut fra senter av stolpehullene eller fra flaten innenfor bevarte grøfter eller vegglinjer der hvor dette forekommer. I tillegg er det føyd inn to kolonner for «tolket lengde og bredde» ettersom husenes reelle mål i noen

Grad	Overordnet	Elementer	Datering
1	Deler av huset er identifisert.		Svært usikker datering
2	Takbærende konstruksjon er identifisert. I tillegg kan lengde eller bredde være observert.		
3	Lengde, bredde og takbærende konstruksjon er identifisert.		Relativt sikkert
4	Lengde, bredde og takbærende konstruksjon er identifisert.	Innganger, ildsteder, annet	Godt datert

Figur 12.4. Kriterier for langhusenes identifikasjonsgrad. Etter Gjerpe (2008:26).

Figur 12.5. Plantegninger av samtlige langhus på prosjektet. Rød pil viser definerte inngangspartier, mens grønn pil markerer mer usikre tolkninger. Illustrasjon: Ingar M. Gundersen.

tilfeller har vært større enn hva en streng empirisk tolkning gir grunnlag for. Dette gjelder spesielt Grytting I Hus 5, som ikke ble avdekket i sin helhet, men som må ha vært minst fire meter lengre enn det som ble dokumentert. Dokumentert lengde og bredde kan slik sett være misvisende og må betraktes som et minstemål. I noen tilfeller foreligger det også spor etter dørstolper

eller yttervegger på kun én side, som Brandrud IV Hus 3, hvis bredde er rekonstruert med like stor avstand mellom takbærende stolper og vegglinjen på begge sider. På grunn av åpenbare kildekritiske forhold må disse tallene betraktes som et maksimumsmål. Samlet sett kan tallene gi en bedre forståelse av langhusenes reelle dimensjoner.

Hus	Type	Datering	Dokumentert		Tolket		Stolpepar	Største fagdybde	Minste fagdybde	Største grindbredde	Minste grindbredde	Gavl	Gavlstolper	Orientering	Identifiseringsgrad	Vegger	Inngang	Ildsted	Fjøs/stall	Annet
			Lengde	Største bredde	Lengde	Største bredde														
Brandrud I Hus 1	Treskipet	YRJ-FVT	26	8,5	26	8,5	7	5,9	1,8	3,3	2,2	Rett	4	Øst-vest	4	Peler?	2	5		Smie
Brandrud IV Hus 1	Treskipet	YRJ-FVT	16,5	7,3	16,5	7,3	5	3,5	2,2	2,7	1,7	Avrundet	2	Øst-vest	3	Vegg-grøft	2	1	Ja	
Brandrud IV Hus 2	Treskipet	YRJ	20	6,5	20	7	3 (6)	3,5	2,5	2,5	2	Avrundet?		Øst-vest	3	Vegg-grøft?	1	3		Smie
Brandrud IV Hus 3	Treskipet	YRJ-FVT	17,5	4,5	18,5	6,3	3 (4)	6,5	2	2,5	1,5			Øst-vest	3		1	2		
Brandrud IV Hus 4	Treskipet	EJA	5,5	3,3	5,6	3,3	2	3	3	2	1,6		3	Nord-sør	1			1?		
Brandrud IV Hus 5	Treskipet	YRJ-FVT	9	3,5	9	3,5	2 (3)	2,2	2,2	1,7	1,7		4	Øst-vest	2					
Grytting I Hus 1	Treskipet	YRJ-FVT	28,5	5,5	31	7	10	6,8	1,7	2,5	2,2	Rett	2	Øst-vest	3		1	9	Ja	
Grytting I Hus 2	Treskipet	YRJ-FVT	5	2	8	5	3	2,5	2,5	2,0	1,6			Nord-sør	2	Stolpe?				
Grytting I Hus 3	Treskipet	YRJ-FVT	13,5	3	14,5	4,2	3	3,4	3,0	1,7	1,5		4	Øst-vest	3		1	1		
Grytting I Hus 4	Treskipet	YRJ-FVT	21,5	4,3	21,5	4,5	8	6,3	2,0	2,3	1,7			Nord-sør	2	Stolper?	3	3		
Grytting I Hus 5	Treskipet	FVT	33	6,5	44	6,5	11	4,9	1,1	3,8	2,2	Avrundet	2	Sørøst-nordvest	3	Peler/rille	2	6	Ja?	

Figur 12.6. Statistiske data fra langhusene.

Det har ikke vært anledning til inngående å studere funksjonsinndelingen i de forskjellige husene, men de fysiske sporene er også fåtallige. Det er ikke påvist båseskinner, møkkarenner eller geiler, og makrofossilene har gitt få resultater. Fjøsdel er likevel blitt påvist i Hus 1 på Brandrud IV og Hus 1 på Grytting, men muligens også i Hus 5 på Grytting, i form av ekskrementer fra sau/geit og ku. Den markante konsentrasjon av byggkorn i Hus 5 på Grytting kan også indikere tresking, men ligger i en del som er vurdert som et mulig fjøs. Midtstolper forekommer i noen tilfeller og kan ha adskilt boligdel fra økonomideler/fjøs, deriblant nevnte Hus 5.

SAMMENFATNING

Samlet sett indikerer resultatene sporadisk virksomhet og jordbruk i bronsealder og førromersk jernalder, som avbrytes for kortere eller lengre perioder av flom. Fra og med romertid og inn i folkevandringstid ekspanderer jordbrukssamfunnet kraftig med etableringen av jernaldergårdene og nye jordbruksarealer. Perioden virker relativt stabil til og med folkevandringstid, da gårdene

nærmest synkront opphører eller flyttes ved overgangen til merovingertid. Noe jordbruk kan fortsatt påvises i tidlig merovingertid, før dette nærmest opphører før eller i løpet av 700-tallet. Nedgangen sammenfaller med en ny periode med hyppig flomaktivitet. I middelalder endrer virksomheten karakter på Rolstad II og Grytting II, mens nyrydning kan påvises på Rolstad I. Både på Rolstad, Grytting og Breivegen ser det ut til at utmarksressursene står sentralt i middelalder, og det er ikke spor etter bosetninger i dalbunnen i perioden.

SUMMARY

During the E6 project Gudbrandsdalen, nine agricultural sites and three Iron Age farmsteads were excavated in Fron. The sites were located in the lower part of the valley, in an area prone to flooding from the river Lågen and landslides from the hillside. The archaeological finds were found in different stratigraphical layers, isolated from each other by sedimentary deposits. The oldest remains consisted of cultivation layers from the Bronze Age that had been sealed off by several floods in the pre-Roman Iron Age. In the

Roman Iron Age and migration period, there is evidence of a long period of stability, with several new sites including the three farmsteads followed by a general decline in the Merovingian period. The farmsteads were abandoned, and the cultivation layers show evidence of flooding. The sites are never fully recovered, though there is some evidence of sporadic activity in the following periods – mainly in the Middle Ages.

LITTERATUR

- Andersen, Øystein R. 2009a. Rapport fra arkeologisk registrering i forbindelse med ny E6 Ringeby–Otta, Statens vegvesen. Ringeby, Sør-Fron, Nord-Fron og Sel kommuner. Maskinell sjakting etter automatisk fredete kulturminner i dyrka mark, Sør-Fron kommune 2008. Lillehammer: Fagenhet for kulturvern, Oppland fylkeskommune. (Upublisert registreringsrapport).
- Andersen, Øystein R. 2009b. Rapport fra arkeologisk registrering i forbindelse med ny E6 Ringeby–Otta. Ringeby, Sør-Fron, Nord-Fron og Sel kommuner. Maskinell sjakting etter automatisk fredete kulturminner i dyrka mark, Nord-Fron kommune høsten 2008. Lillehammer: Fagenhet for kulturvern, Oppland fylkeskommune. (Upublisert registreringsrapport).
- Gjerpe, Lars Erik 2008. «Kapittel 3. Hus». Lars Erik Gjerpe (red.). *Kulturhistoriske, metodiske og administrative erfaringer. E18-prosjektet Vestfold. Bind 4*: 21–44. Oslo: Kulturhistorisk museum, fornminneseksjonen. (Varia, 74).
- Gjerpe, Lars Erik 2010. «Kontinuitet og brudd i jernalderens jordbrukssamfunn». Ingar M. Gundersen og Marianne Hem Eriksen (red.). *På sporet av romersk jernalder. Artikkelsamling fra Romertidsseminaret på Isegran 23.–24. januar 2010*: 7–19. Oslo: Nicolay arkeologisk tidsskrift. (Nicolay skrifter, 3).
- Gjerpe, Lars Erik 2013. «De faglige resultatene». Lars Erik Gjerpe (red.). *E18-prosjektet Gulli–Langåker. Oppsummering og arkeometriske analyser. Bind 3*: 13–24. Oslo: Fagbokforlaget.
- Hovdhaugen, Einar 1973. *Gardar og slekter i Fron. Bind 1: Sør-Fron*. Otta: Fron historielag.
- Jacobsen, Harald og Jan Henning Larsen 2005. «Hundorp og Gudbrandsøttens maktsymboler». Arnfinn Engen og Rasmus Stauri (red.). *Hundorp. Tusenårsstaden i Oppland*: 14–51. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Mjærum, Axel 2012. «Dyrkingsspor og fegate fra eldre jernalder på Hørdalen (lok. 51)». Lars Erik Gjerpe og Axel Mjærum (red.). *E18-prosjektet Gulli–Langåker. Jordbruksbosetning og graver i Tønsberg og Stokke. Bind 2*: 187–248. Oslo: Fagbokforlaget.
- Sommerfeldt, Wilhelm 1972. *Ofsen i 1789 – og virkninger av den i Fron*. Otta: Fron Historielag.